KNIHY A KNIHTISKAŘI 1880 – 1940

UKÁZKA PRODUKCE PŘEROVSKÝCH TISKÁREN ZE SBÍREK PŘEROVSKÉHO MUZEA

MUZEUM KOMENSKÉHO V PŘEROVĚ
Zámek 22.7. – 30. 9. 1993

Dvě veledíla vytvořilo lidstvo
ke své největší slávě a chloubě:
řeč a písmo.
Když potom obě tyto vymoženosti sloučilo,
vytvořilo třetí zázrak,
KNIHU.

O. F. Babler.

Vynález knihtisku Johannem Gutenbergem v Mohuči roku 1440 patří k nejvýznamnějším objevům. Významem tohoto vynálezu se zabývala řada článků i odborných studií. Je nesporné, že měl zásadní vliv na rozvoj vzdělanosti a rozšiřování nových myšlenek.

Do českých zemí přišel knihtisk z Německa, z Kolína nad Rýnem. V odborné literatuře probíhaly spory o tom, zda prvním tiskem na našem území byla Kronika trojánská (česky tištěná roku 1468), či latinská Statua synodalia Arnesti (1476). Počátek našeho knihtisku je však zcela jistě v Plzni.

Z velké řady knihtiskařů 16. století nejvíce povznesli tisk Pražané Jiří Melantrich z Aventýna a jeho zeť, Daniel Adam z Veleslavína. Na Moravě se proslavily českobratrské tiskárny v Ivančicích, Kralicích a Náměšti nad Oslavou. Nám nejblíže je prostějovská tiskárna, kterou zřídil Kašpar Neděle – Prostějovský. Zde vytiskl Jan Günther roku 1547 Slabikář český, dílko Přerovana Jana Blahoslava.

Postupem let se počet tiskáren rozrůstal. K nejznámějším na Moravě patřily biskupské tiskárny v Olomouci (založena biskupským administrátorem Janem Vitičem roku 1483) a v Brně (1486).

Po roce 1750 se začaly zřizovat tiskárny v každém větším městě. Kromě tisku knih se objevuje i tisk novin. První české noviny vydával od roku 1789 pražský vydavatel Václav Matěj Kramerius. Nesly název Pražské poštovské noviny, od roku 1791 Krameriusovy c. k. vlastenské noviny.

Pozdní zavedení přerovského knihtisku bylo kompenzováno dobrým vybavením závodů, odbornými znalostmi pracovníků tiskáren a jejich zájmem o odbornou úroveň. Zdejší tiskárny se pak řadily mezi nejlepší na Moravě.

Z HISTORIE PŘEROVSKÉHO KNIHTISKU

Dagmar Wlosoková

Za počátek knihtisku v Přerově můžeme považovat rok 1878. Tehdy získal první koncesi k provozování tiskařské činnosti strojmistr *J. Jahoda*. Svou tiskárnu umístil zprvu v domě obchodní firmy se střižním zbožím Viléma Vignatiho na Dolním (dnes Masarykově) náměstí vedle lékárny u Zlatého orla. Po roce působení se tiskárna přemístila na Komenského třídu, do dvora pozdější nábytkářské firmy K. Kánského (dnes úřadovny policie). Tato malá rodinná tiskárna pracovala jen příležitostně se dvěma příklopovými stroji a patrně koncem roku 1903 v Přerově zanikla. J. Jahoda se i se svojí tiskárnou odstěhoval do Holešova.

Uvolněnou koncesi získali tiskaři *Šmíd a Adámek*, kteří dne 1. 12. 1903 zahájili činnost v budově bývalé německé obecné školy Na loučkách (Havlíčkova ulice). Závod byl vybaven moderním zařízením, byl tedy schopen provádět veškeré grafické práce, včetně uměleckého provedení. K tiskárně patřil i sklad tiskopisů a vlastní papírnický závod v Palackého ulici (naproti kancelářím továrny J. Krátkého). Do října roku 1905 vedl tiskárnu již jen jeden ze společníků *Alois Šmíd*, který se vzdal koncese ve prospěch hraběte Bartheldýho a spol.

Tiskárna *Bartheldý a spol.* byla přemístěna do domu v Palackého ulici č. 12 (dnes těmito místy pokračuje ulice Bratrská). Společníkem a ředitelem byl Josef Knejzlík, sazeč, pozdější starosta obce Předmostí. Produkce tiskárny se zaměřovala na umělecky provedené společenské tiskoviny a litografie. Tiskly se i knihy.

Podnik již v úpadku koupil roku 1908 *Jaroslav Strojil*. Josef Knejzlík založil v Předmostí populární hospodářský časopis Český rolník, který se později přejmenoval na Rádce z Předmostí. Byl tištěn v Palackého ulici u Strojila, jehož firma zde byla jen v pronájmu.

Druhá nejstarší přerovská tiskárna byla zřízena z iniciativy ředitele gymnázia Jakuba Škody a dalších přerovských měšťanů, kteří vytvořili 13. 1. 1882 společenstvo za účelem provozování knihtiskařství a kamenotiskařství. Firma společenstva byla zapsána jako *Knihtiskárna a kamenotiskárna*, s ručením omezeným v Přerově. Dne 6. 7. 1882 byla uzavřena nájemní smlouva s Antonínem Krausem v Kostelní ulici (Kratochvilova ul.). V technickém vybavení tiskárny byl 1 rychlolis a 1 malý tiskací stroj.

V roce 1895 přesídlila tiskárna do domu kavárníka a restauratéra Antonína Kozánka na Dolní náměstí č. 16 (Masarykovo nám., Elektrodům EMOS). Na novém působišti byla tiskárna rozšířena a vybavena novými stroji. Byly tu dva rychlolisy, dva příklopové stroje, jeden lis litografický a dva ruční litografické stroje. Zaměstnáno zde bylo celkem 28 lidí. Od roku 1895 se začaly tisknout noviny Hospodář moravský. List byl věnován rolnictví, hospodářskému průmyslu a národnímu hospodářství. Byl orgánem Hospodářského spolku kojetínsko-přerovského a mnoha jiných

hospodářských spolků na Moravě. Později se zde tiskl i Český obchodník, věstník Ústřední jednoty českých obchodníků pro Moravu v Přerově. Noviny byly sázeny ručně s velkou péčí. Také umělecké tisky a litografie se vyznačovaly precizností a dobrým vkusem. Tiskařské umění firmy společenstva bylo nejednou vysoce oceněno na výstavách.

Společenstvo zakoupilo v roce 1906 dům v Palackého ulici č. 12 s výhledem na přemístění tiskárny do nových prostor. Zatím zde v pronájmu fungovala tiskárna Bartheldý, později Strojil. Ten se po obdržení výpovědi v r. 1910 přestěhoval na Dolní náměstí do Kozánkova domu, takže si obě firmy na čas vyměnily svá místa. Během roku 1911 získala veškeré podíly společenstva rodina Lazarova a ta se stala jediným vlastníkem tiskárny. Dne 10. 4. 1912 se společenstvo usneslo na likvidaci a po dohodě s vydavatelem Selských listů byla tiskárna i s domem v Palackého ulici 1. 5. 1913 odkoupena. Název firmy byl změněn na *Rolnickou tiskárnu.*

Po první světové válce prosadilo vedení agrární strany sloučení všech rolnických tiskáren do jednoho podniku pod názvem Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze. *Rolnická tiskárna v Přerově* se tak stala pobočným závodem. Během 20. let se název ještě jednou změnil na *Novina, tiskařské a vydavatelské podniky z. s. s r. o. v Praze,* pobočný závod v Přerově. V roce 1930 zde bylo zaměstnáno 33 osob, správcem tiskárny byl až do roku 1943 František Malec. Novina vydávala 3x týdně Selské listy jako orgán české strany agrární pro Moravu a Slezsko.

Zaměstnanci bývalé firmy Bartheldý a spol. P. Šutt a E. Dobrovolný otevřeli v roce 1913 na Dolním náměstí č. 16 v Kozánkově domě (ihned po odstěhování fy Strojil) vlastní tiskárnu. První ze společníků byl zručným strojmistrem, druhý sazečem. Po roce 1915, kdy Šutt padl ve válce, se název změnil na *Tiskárna E. Dobrovolný.* Mimo běžnou produkci v ní bylo v té době tištěno hodně knih z oblasti krásné literatury, včetně celé řady spisů Fr. Sokola Tůmy. V posledních letech své činnosti se tiskárna dostávala do stále větších finančních potíží a nakonec byla v r. 1928 odkoupena *Společenskou tiskárnou.*

Ze skromných počátků v roce 1908, kdy byla odkoupena tiskárna Bartheldý a spol. v Palackého ulici, se úspěšně rozvíjel tiskařský podnik Jaroslava Strojila. Moderně vybavená tiskárna si bohatou nabídkou kvalitních služeb získala dobré jméno v rámci celé Moravy a až do znárodnění byla největším podnikem svého druhu v Přerově.

Dne 27. 12. 1909 udělilo c. k. Moravské místodržitelství v Brně veřejné obchodní společnosti sestávající ze společníků Václava Klofáče a Jaroslava Strojila s názvem *Strojil a spol.* koncesi na provozování knihtiskařské živnosti. Po obdržení výpovědi z pronájmu v Palackého ulici se roku 1910 tiskárna přestěhovala do Kozánkova domu na Dolní náměstí. Počátkem roku 1912 zakoupil J. Strojil od Fr. Dostalíka přízemní dům v Kostelní ulici č. 14. Dne 29. 3. 1912 získal povolení ke zřízení knihtiskárny. K přestavbě jednoho pokoje na kancelář s výkladní skříní a stavbě tiskárny ve dvoře a zahradě bylo přikročeno 14. 8. 1912. Na počátku následujícího roku již tiskárna zahájila v nových prostorách svou činnost.

Příštích deset let Strojilův podnik úspěšně čelil konkurenci a jeho dobrá pro-

sperita přivedla majitele k úvahám o rozšíření a zmodernizování dosavadní tiskárny. V letech 1922 – 1924 vznikal projekt na zbourání několika původních domů včetně Strojilova a na výstavbu velkého třípatrového nájemního domu s pasáží a dvorním jednopatrovým křídlem. Samotná stavba byla dokončena 30. listopadu 1924. Prosperující podnik po otcově smrti v roce 1934 převzal syn Vladimír Maria Strojil, básník, spisovatel, dramatik a ochotnický režisér. (Napsal úspěšnou divadelní hru Rodinná pouta, která byla nastudována i herci Národního divadla v Praze.)

Vzhledem k rozsahu a kvalitě produkce se firmě *Strojil* podařilo získat a dlouhodobě udržet několik státních zakázek (statistiky, jízdní řády), což přinášelo finanční prostředky potřebné pro další rozvoj firmy, nakladatelskou činnost a příležitostné vydávání bibliofilských tisků.

Významnou roli v kulturních dějinách Přerova v letech 1910 – 1948 sehrálo také *Tiskařské a vydavatelské družstvo OBZOR*. Ustavilo se 12. 9. 1910 a jeho účelem bylo vydávání časopisů a provozování knihtiskařské činnosti. Sídlo družstva se nalézalo zpočátku v Bratrské ulici. Jeho prvním předsedou byl prof. dr. Karel Bořecký. Počátkem září bylo vydáno první číslo časopisu Přerovský obzor (vycházel do roku 1941), jehož redaktorem byl Rudolf Hrabě. Časopis tiskla do roku 1920 tiskárna J. Strojila. V roce 1911 se stal redaktorem Florián Zapletal, který vedl redakci až do roku 1914, kdy byl dosavadní týdeník přeměněn na deník a redakci převzali Karel Hauke a Josef Staněk. V letech 1921 – 1922 u J. Strojila začal vycházet literární měsíčník Host za redakce Jiřího Wolkra a Bartoše Vlčka. V této době bylo rozšířeno i nakladatelství, kde byla vydávána díla mladých začínajících autorů, např. Jaroslava Durycha, Lva Blatného, Jiřího Mahena, Bartoše Vlčka, Otakara Bystřiny či Jarmily Urbánkové.

V roce 1918 byla firma ustanovena jako společnost s r. o. Téhož roku bylo povoleno zřízení prodejny novin a časopisů. Byla otevřena půjčovna knih a získána knihkupecká koncese. Rovněž byl zakoupen dům č. 14 na rohu Malé kostelní (dnes Jiráskovy) a Wilsonovy ulice, kam byly přemístěny redakce, administrace a knihkupectví z dosavadní Bratrské ulice. V roce 1922 došlo ke sloučení deníku Obzor s deníkem Haná, redigovaným spisovatelem Josefem Františkem Karasem. Téhož roku byla na novém působišti zřízena knihtiskárna. Specializovala se na produkci časopisů a obchodních tiskovin. Tištěna byla také díla krásné literatury, více však drobné publikace regionálního zaměření.

Po ukončení činnosti tiskárny a nakladatelství E. Dobrovolného se v roce 1928 stala novým majitelem *Společenská knihtiskárna*, později *Společenské podniky*. Zástupcem tiskárny v Přerově byl Ferdinand Chýlek, ředitelem pak J. Jadrníček. Tiskárna kromě běžné produkce tiskla knihy katolického zaměření a také katolicky orientovaný časopis Právo.

Zvláštní místo ve výčtu přerovských tiskáren zaujímá podnik *Knihtiskárna František Bartoš*, zřízený roku 1926 v nově postavené budově na dnešní Jiráskově ulici č. 11. Specializací tiskárny byly krásné tisky (např. bibliofilie), typograficky na velmi dobré úrovni. Projevovala se i výrazná spolupráce s mnoha talentovanými výtvarníky, kteří svými pracemi obohatili nejedno dílo naší i světové literatury.

V nemalém měřítku dostávali svou příležitost také místní literáti a výtvarníci. Veškerá produkce, zvláště pak v oblasti bibliofilií, nesla punc kvality, jejímž předpokladem bylo též velmi dobré technické vybavení a personální obsazení Bartošovy tiskárny.

Bratři Bartošové, František a Karel, oba zapálení bibliofilové, se pravidelně účastnili v letech 1928 – 1938 setkání moravských knihomilů. První schůzka se uskutečnila v Olomouci, obdobné setkání moravských bibliofilů a exlibristů (v pořadí již šesté) proběhlo i v Přerově, 20. 5. 1934 za účasti více než 160 milovníků krásných knih z celé Moravy.

PhDr. Eduard Kvasnička, ředitel Městské Masarykovy knihovny v Přerově a člen kuratoria Městského musea, byl velkým znalcem knihovnictví a milovníkem knih. Ve spolupráci se spolkem Typografia organizoval společně s V. M. Strojilem výstavu tiskařského umění k 500. výročí vynálezu knihtisku. Výstava byla uspořádána v sále přerovského zámku. Návštěvníci mohli zhlédnout unikátní tisky prvních tiskáren v Čechách a na Moravě, tisky proslulé bratrské tiskárny v Kralicích, krásné tisky současné tvorby a také pěkné tisky bibliofilské a akcidenční. Téměř všechny tehdejší přerovské tiskárny vydaly k výstavě své příležitostné tisky, včetně tištěného průvodce výstavou.

Výčet přerovských tiskáren doplňují ještě malé tiskárny. Firma *František Radoušek* byla založena roku 1920, sídlila na Komenského ulici (naproti pivovaru) a zanikla v roce 1939.

Karel Chválek se ve svém podniku na Komenského ulici č. 18 zaměřoval na produkci drobných tiskopisů, plakátů, vizitek, pozvánek a reklam.

Výstava Knihy a knihtiskaři dokumentuje svými exponáty přerovské tiskařství v letech 1880 – 1940. Představuje knižní, časopiseckou a příležitostní produkci, jak se dochovala ve sbírkách muzea.

Přiblíží svým návštěvníkům dobový vkus, rozmanitost tiskařských technik a zejména snahu typografů o kvalitu a dokonalost práce, jež by v dnešní době mohla být příkladem.

1

2

HOLIČ
PŘEROV - Roh Komenského tř. a Žerotínova nám.

3

Přerov
Velká kostelní ulice.

4

5

6

7

Obrazová příloha

1. Tiskárna J. Jahody (založená 1878) v domě Viléma Vignatiho, obchodníka se střižním zbožím na Dolním náměstí č. 10.
2. Knihtiskárna a kamenotiskárna společenstva (přemístěna r. 1895) na Dolním náměstí č. 16, v domě kavárníka Antonína Kozánka. Působily zde též tiskárny J. Strojil, Šutt a Dobrovolný, Společenské podniky.
3. Tiskárna J. Jahody (přemístěna r. 1879) v domě na Komenského třídě č. 18, později nábytkářská firma K. Kánský.
4. Tiskárna Jaroslav Strojil ve Velké Kostelní ulici č. 14 (1913 – 1922, před výstavbou domu).
5. Knihtiskárna, knihkupectví a nakladatelství OBZOR (1922 – 1948).
6. Rolnická tiskárna – Novina v Palackého ul. č. 12. V letech 1908 – 1910 zde byla tiskárna J. Strojila, 1910 – 1912 Knihtiskárna a kamenotiskárna společenstva.
7. Knihtiskárna František Bartoš v Jiráskově ul. č. 11, (založena roku 1926).

Na titulní straně knihtiskárna J. Strojila v Kratochvílově ul. č. 18, po výstavbě nového domu s Pasáží v letech 1922 – 1924.

Dobové pohlednice Přerova byly zapůjčeny a okopírovány s laskavým dovolením majitele pana Jiřího Hlouška z Přerova, sběratele.

Použitá literatura:

Adresář města Přerova 1900. Přerov 1900.
Bayer, František: Bayerův ilustrovaný průvodce Přerovem a nejnovější adresář. Přerov 1904, 1907, 1911.
Malec, František: Od Gutenberga po dnešní dobu (1440 – 1940). Přerov 1940.
Pamětní list prvé schůzky moravských bibliofilů a exlibristů. Olomouc 1928.
Pamětní list 6. schůzky moravských bibliofilů a exlibristů. Přerov 1934.
Průvodce výstavou černého umění. Přerov 1940.
Přerov a okolí. Průvodce. Přerov 1930.
Přerovsko – Kojetínsko. Přerov 1934.
Sklenář, Vojtěch: Minulostí přerovských tiskáren. Strojopis.

Prameny:

Státní okresní archiv Přerov. Tiskařské a vydavatelské družstvo Obzor v Přerově 1910 – 1948.
Státní okresní archiv Přerov. Novina – tiskařské a vydavatelské podniky v Praze, pob. závod v Přerově 1924 – 1929.
Státní okresní archiv Přerov. Tiskárna F. Bartoš.
Městský úřad, archiv odb. výstavby.

KNIHY A KNIHTISKAŘI
1880 – 1940
Z historie přerovského knihtisku.

Vydalo Muzeum Komenského v Přerově roku 1993.
Autorka textu Dagmar Wlosoková.
Odpovědný redaktor PhDr. František Hýbl. Spolupráce na redakci
Jarmila Klímová a Vojtěch Sklenář.
Vytiskla Strojilova tiskárna v Přerově.

Tiskárna Strojil

ul. Kratochvílova 18
751 52 Přerov
☎ 0641/2620, 525 38

V mimořádně krátkých dodacích lhůtách a za nízké ceny Vám kvalitně vytiskneme

- ✦ veškeré osobní, společenské i hospodářské tiskopisy
- ✦ časopisy, noviny, katalogy, prospekty, knihy (od beletrie po učebnice a odborné publikace)
- ✦ nabízíme vlastní sazbu (lino, DTP)
- ✦ tisk knihtiskem i ofsetem
- ✦ knihařské zpracování měkkých i tvrdých vazeb (V1 – V8)

Vaši zakázku budou zpracovávat zkušení odborníci!

Slevy pro stálé zákazníky!